

1 WAT VOORAFGING: MOORD IN MYKENE

1. MOTIEF

Kreunend draaide de wachter zich om op het dak van het Mykeense paleis. Boven hem, hoog in de heldere Griekse lucht, schitterden de talloze sterren. Als hij over de rand van het dak naar beneden keek, zag hij aan de voet van de heuvel de omtrek van de muren. Hoeveel maanden lag hij hier al zo, iedere nacht? Of waren het jaren? Koningin Klytimestra betaalde hem een vorstelijk salaris. Het enige dat hij daarvoor hoefde te doen, was opletten of in het noorden, over de heuvels, vuursignalen

zichtbaar werden. Die zouden het teken zijn dat Troje door het Griekse leger was veroverd en dat koning Agamemnon op weg was naar huis. De gedachten van de wachter gingen uit naar die zomer, zo lang geleden. Uit heel Griekenland waren de vorsten met hun legers samengestroomd. De vlakte bij Mykene was één groot tentenkamp geweest, waar de soldaten verbleven in afwachting van het sein voor vertrek. In het paleis hadden de Griekse aanvoerders vergaderd. Tenslotte, in de

1.1. Het offer van Iphigeneia van Jan Steen (1671). Iphigeneia knielt naast het offerblok in afwachting van wat komen gaat; achter haar staat de beul. Hij kijkt naar Agamemnon, die hem het sein moet geven waarop hij zijn gruwelijk karwei ten uitvoer kan brengen. Rijksmuseum, Amsterdam.

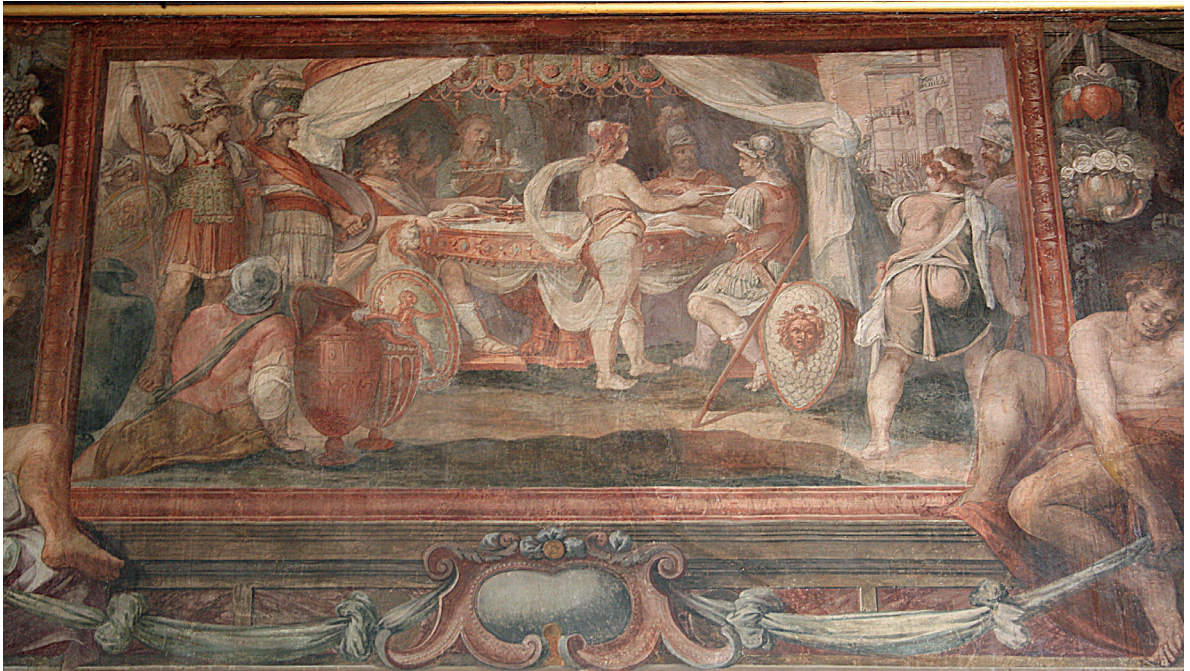

1.2. De tempel van Artemis in Aulis, waar Iphigeneia geofferd is.

herfst, waren ze allen vertrokken naar Aulis om vandaar over te steken naar Troje. Enige maanden later was Odysseus gekomen om Agamemnons dochter Iphigeneia te halen. Zij zou zogenaamd gaan trouwen met Achilles, de knappe prins uit Noord-Griekenland, maar in werkelijkheid speelde er iets anders. De Griekse vloot had maanden bij Aulis voor anker gelegen zonder een zuchtje wind, zodat de schepen de haven niet konden verlaten. Tenslotte had Kalchas, de waarzegger in het Griekse leger, gezegd dat de godin Artemis boos was op Agamemnon. Zij was het die ervoor zorgde dat er geen wind stond. Pas als Agamemnon het liefste wat hij had aan haar zou offeren, zou de wind weer opsteken. Dat was de echte reden geweest van de komst van Odysseus. Iphigeneia was met Odysseus meegegaan, vergezeld door Klytaimestra en het zoontje van Agamemnon, Orestes. Toen ze in Aulis aankwamen, had Klytaimestra meteen begrepen dat van een huwelijk van Iphigeneia geen sprake was, maar dat haar man hun dochter zou offeren. Zij had geprotesteerd, gehuild, geschreeuwd. Het had niets geholpen. Iphigeneia werd geofferd en de vloot voer uit naar Troje.

Jaren waren voorbijgegaan. Af en toe brachten passerende handelsschepen berichten over de oorlog die woedde in de vlakte van Troje. Veel Grieken waren gesneuveld. In heel wat Mykeense huizen heerste rouw over een dode vader, zoon of broer. Ook in het paleis was veel veranderd. Aigisthos, een neef van Agamemnon, had hier al gauw na het vertrek van de koning zijn intrek genomen. Klytaimestra beweerde dat dat was om haar te helpen, nu Agamemnon weg was. Maar heel Mykene wist dat zij een verhouding had met de knappe, veel jongere neef van de koning en stiekem hoopte dat haar man niet levend uit Troje zou terugkeren.

Aigisthos had zo zijn eigen redenen om met Klytaimestra te gaan samenwonen. Hij was de zoon van Thyestes, de broer van Agamemnons vader Atreus. Atreus en Thyestes hadden voortdurend ruzie met elkaar gehad. Na de dood van hun vader Pelops was deze ruzie hoog opgelopen, omdat beiden hun vader wilden opvolgen als koning van Mykene. Uiteindelijk had Atreus gewonnen. Maar daarvóór was het Mykeense paleis het toneel geweest van een gruweldaad. Atreus had, terwijl hij deed alsof hij zich met

1.3. Feestmaaltijd van Atreus en Thyestes. Een dienaar van Atreus brengt de gekookte kinderen van Thyestes op de tafel. Fresco (ca. 1560) op de muur van het Museo Gregoriano Etrusco (Vaticaan).

Thyestes wilde verzoenen, hem op een feestmaaltijd uitgenodigd. Maar bij het hoofdgerecht zette Atreus zijn broer Thyestes diens eigen kinderen voor, die hij had ontvoerd en gedood. Pas na de maaltijd had Atreus zijn broer verteld wat hij gegeten had. Thyestes was naar Sikyon gevlucht en daar was Aigisthos geboren. Nooit was deze zoon van Thyestes vergeten wat Atreus zijn vader had aangedaan. Toen Atreus gestorven was en Agamemnon naar Troje was vertrokken, zag hij zijn kans schoon. Door met Klytaïmestra te trouwen kon hij wraak nemen op de nakomelingen van de gehate Atreus en bovendien koning worden van Mykene . . .

Vermoeid rekte de wachter zich uit. Voor de zoveelste keer ging zijn blik naar de heuvels in het noorden. Wat was dat? Zag hij daar echt vuren op-laaïen? Hij kon het bijna niet geloven. Hij wreef zich in de ogen en keek nog eens. Ja, dat waren onmiskenbaar vuursignalen. Dat betekende dat Troje veroverd was en Agamemnon snel terug zou keren. Haastig liet hij zich van het dak afglijden en rende het paleis in op zoek naar Klytaïmestra.

2. COMLOT

Het bericht van de wachter bracht het paleis in rep en roer. Nerveus overlegden Klytaïmestra en Aigisthos wat hun te doen stond. “Laten we vluchten, liefste, laten we er samen vandoor gaan, naar Kreta of nog verder”, was de eerste reactie van Aigisthos. Maar Klytaïmestra was vastbesloten. “Nee, geen sprake van, we blijven!” luidde haar antwoord. “Hij zou ons toch achterna komen, waarheen we ook vluchtten. Bovendien, hij heeft Iphigeneia vermoord. Nooit, nooit zal ik hem dat vergeven. Hij moet sterven.” “Maar hij is een held. Het volk aanbidt hem als een god! We kunnen hem niet doden voor de ogen van alle mensen. We zouden het er zelf niet levend vanaf brengen. Vooruit, laten we gaan, voor het te laat is.”

Even aarzelde Klytaïmestra, maar haar verlangen naar wraak gaf de doorslag. “We blijven”, besliste zij. “Niet buiten, waar alle mensen erbij zijn, maar hier, in het paleis, zullen wij hem vermoorden. Het volk, ach, dat gehoorzaamt toch alleen maar aan degene die aan de macht is. Het zal niet

lang duren voor zij hun geëerde koning vergeten zijn, vooral als we beloven dat zij minder belasting hoeven te betalen aan het paleis.” Met tegenzin stemde Aigisthos in. Wat kon hij anders? Zijn positie, zijn macht, ja zelfs zijn bezittingen waren afhankelijk van Klytaimestra. Koortsachtig begonnen zij plannen te maken, hoe zij Agamemnon zouden ontvangen . . . en doden.

3. WAARSCHUWING

Weken gingen voorbij. Heel Mykene wachtte in spanning op de terugkeer van de koning. Klytaimestra en Aigisthos bereidden een schitterend feest voor, waaraan heel het volk zou mogen deelnemen. Toen de uitkijkpost aan de kust meldde dat de Mykeense schepen geland waren, liet Klytaimestra ijlings een lange rode loper uitleggen vanaf de poort van de burcht tot aan de ingang van het paleis. Op het strand werden in-tussen de schepen uitgeladen. In triomftocht ging het naar het paleis. Met verbijstering keek de menigte naar de buit die Agamemnon uit Troje meebracht. Wagens vol goud en kostbaarheden trokken voorbij. Daar kwam eindelijk de koning zelf, hoog op zijn wagen, die getrokken werd door witte paarden. Naast hem liep, bleek en verdrietig, een jonge Trojaanse vrouw. “Dat is Cassandra, de

1.4. De terugkeer van Agamemnon met Cassandra naar Mykene; een illustratie uit Alfred Church's 'Stories from the Greek Tragedians' (1879).

dochter van Priamos, de koning van Troje”, gonsde het door de menigte. “Hoe zal Klytaimestra reageren, nu Agamemnon met zo’n mooie vrouw terugkomt? Zij is natuurlijk maar een slavin, maar toch . . .”

Onbewogen reed de koning naar de Leeuwenpoort van de burcht. Hier aangekomen stapte hij van de wagen af. Hij nam de Trojaanse prinses bij de hand en wilde al over de rode loper de burcht binnengaan. Maar de prinses trok hem terug. “Niet doen, Agamemnon, ga niet naar binnen. Ik voel dat er gevaar dreigt.” Agamemnon lachte. “Wees niet zo bang, Cassandra. Wat kan mij, de koning van Mykene, hier in mijn eigen burcht nu nog overkomen?” Vol zelfvertrouwen stapte hij op de rode loper, de onwillige Cassandra meetrek-kend.

1.5. De Leeuwenpoort, vanaf waar Klytaimestra uitkijkt naar de komst van Agamemnon.

4. MOORD

Vóór het paleis wachtte Klytimestra hen met strakke blik op. Zodra zij Agamemnon zag naderen, zette zij haar liefste glimlach op en groette ze haar man op respectvolle en ingetogen manier. Daarna richtten haar blikken zich op de gestalte naast de koning, die bevend op haar knieën was gevallen. Een golf van jaloezie ging door haar heen. Wat moest Agamemnon met deze vreemde vrouw? Zij slaagde er echter in haar woede te verbergen. “Wie breng je daar mee, Agamemnon?” “Dit is Cassandra, de dochter van koning Priamos van Troje”, was het antwoord. “Na de verovering

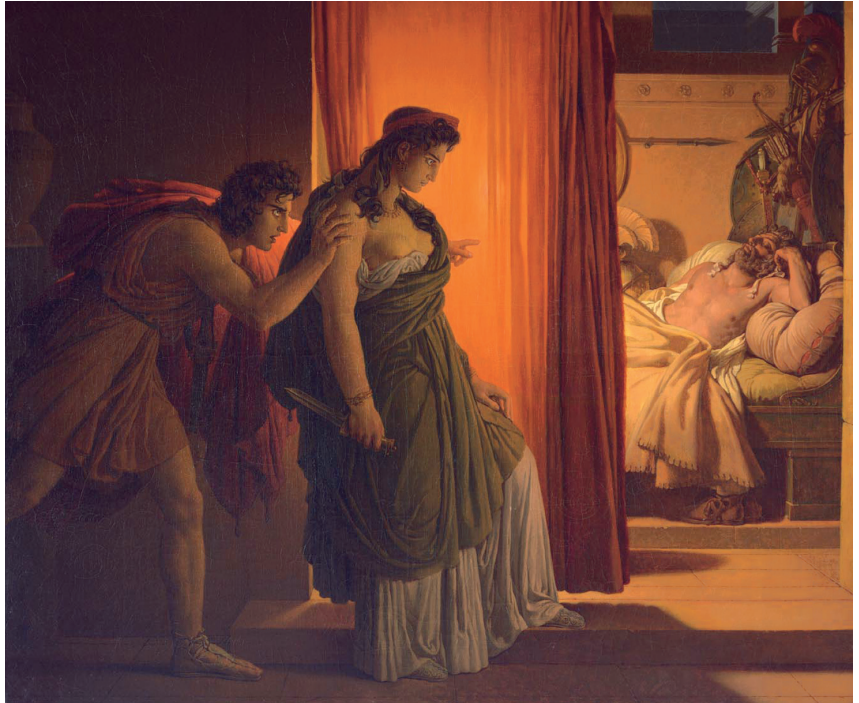
1.6. Klytimestra wacht op de komst van Agamemnon; een schilderij van Frederic Leighton (ca. 1874). Leighton House Museum and Art Gallery, Londen.

1.7. Klytimestra doodt Cassandra met een bijl. Attische roodfigurige vaas uit ca. 430 v. Chr., gevonden in Troje. Museo Archeologico di Spina, Ferrara.

van de stad hebben de Grieken haar aan mij toegewezen als slavin.” Uiterlijk onbewogen wendde Klytimestra zich tot de roerloze jonge vrouw op de grond. “Sta op, slavin, en vergeet je verdriet. Het is geen schande een zo machtig vorst te dienen. Zelfs Herakles, de grootste van alle helden, was onderworpen aan de koning van Mykene.” Doodstil bleef Cassandra liggen. Zij wist wat haar te wachten stond. Samen met Agamemnon zou zij in het paleis moeten sterven. Maar zij wist ook dat al haar waarschuwingen zinloos zouden zijn. Tenslotte kwam ze overeind en betrad achter Agamemnon het paleis, haar dood tegemoet. Agamemnon, die zich moe en stoffig voelde van de lange reis, droeg Klytimestra op haar dienaressen een bad voor hem klaar te laten maken. Terwijl dat gebeurde, zocht Klytimestra Aigisthos op, die zich in paleis schuilhield. “Dit is onze kans”, fluisterde ze hem toe. “In het bad is hij weerloos en alleen, een gemakkelijke prooi voor mijn bijl.” Zonder enige argwaan ging Agamemnon de badkamer binnen. Hij trok zijn harnas uit en stapte in het warme bad. Plotseling hoorde hij de deur van de badkamer opengaan. Voor hij kon zien wie

1.8. De moord op Agamemnon; Klytimestra aarzelt nog en wordt door Aigisthos aangespoord. Schilderij van Pierre-Narcisse Guérin (1817). Louvre, Parijs.

er binnenkwam, voelde hij dat een groot net om hem heen gegooid werd. Hij probeerde uit het bad te komen, maar raakte verstrikt in de mazen van het net. Hij zag de bijl flitsen in de handen van Klytimestra. Luidkeels brulde hij om hulp, maar het feestgedruis in het paleis maakte dat niemand hem hoorde. Keer op keer sloeg Klytimestra toe. Het badwater kleurde bloedrood en stervend gleed Agamemnon achterover. Aigisthos was later

in de badkamer binnengegaan en keek vol bewondering naar zijn vrouw: “Liefste, dat heb je uitstekend gedaan!”

Klytimestra begreep dat er nu snel gehandeld moest worden en zij gaf haar trouwste generaals opdracht de medestanders van Agamemnon uit te schakelen om elk verzet tegen de machtsovername in de kiem te smoren. Zelf doodde zij samen met Aigisthos Cassandra.

5. ONTSNAPPING

Hoe effectief en ongemerkt de samenzweerders ook te werk gingen, toch was er iemand in het paleis die gemerkt had wat er gebeurde: Elektra, de lievelingsdochter van Agamemnon. Zij begreep dat zij in haar eentje niet opgewassen was tegen het geweld. Maar zij begreep ook het gevaar dat haar broertje Orestes bedreigde: Klytimestra zou hem zeker niet in leven laten. Snel rende ze naar de kamer waar de jongen lag te slapen. Ze rukte hem uit zijn bed, trok hem wat kleren aan en sleepte hem slaapdronken mee naar een

achteringang van het paleis. Zonder een geluid te maken verdween het tweetal in de donkere nacht. Nu begon een gevaarlijke afdaling langs de hellingen van de heuvel. Boven zich hoorden zij het lawaai van de soldaten. Tenslotte bereikten zij de vlakte, waar de kleine huisjes van het paleispersoneel lagen. In een van deze huisjes woonde een oude dienaar die Agamemnon als kind had opgevoed. Hem droeg zij op Orestes in veiligheid te brengen naar Phokis bij Delphi, waar Strophios koning was. Strophios was getrouwd met een zus

van haar vader en had een zoon, Pylades, die ongeveer even oud was als Orestes. Daar zou hij kunnen opgroeien om later zijn vader te wreken. Samen sloegen Orestes en zijn beschermer de weg naar

Korinthe in, nagestaard door Elektra. Toen ze uit het zicht verdwenen waren, keerde Elektra terug naar het paleis. Zij zou wachten tot Orestes terug zou komen.

1.9. Elektra bracht Orestes in veiligheid door dit poortje; dat heet daarom nu het poortje van Orestes.

6. SCHIJNBARE RUST

Er heerste weer rust in Mykene. Klytaimestra's positie was sterker dan ooit. Niet lang na de moord op haar man trouwde ze met Aigisthos. Belangrijke posten in het leger en in de paleisadministratie kwamen in handen van haar vertrouwelingen. Alleen Elektra vergat haar vader niet. Verbitterd woonde zij in het paleis. Aigisthos wilde haar vermoorden, maar Klytaimestra haalde hem over dat niet te doen. In plaats daarvan stelde ze voor Elektra te laten trouwen met een boer

en haar op die manier weg te werken uit het paleis. Zo werd Elektra de vrouw van een arme, maar eerlijke boer en leidde ze een armoedig bestaan in de heuvels buiten Argos. Ook toen volhardde zij in haar koppige houding tegenover de moordenaars van haar vader en hield zij als enige de herinnering aan de moord op Agamemnon in leven. Zij wachtte maar op één ding: de terugkeer van haar broer, om samen met hem haar vader te wreken. Zo verstreken er zeven jaren . . .

2 EURIPIDES: LEVEN EN WERK

1. DE GROTE DRIE

Voor zover wij weten, hebben in het Athene van de vijfde eeuw ongeveer 45 dichters zo'n 900 tragedies geschreven, een enorm aantal. Veel van die stukken zijn geheel verloren gegaan; van andere stukken hebben we kleine fragmenten, soms net groot genoeg om te raden waar het verhaal over ging. Er zijn maar drie dichters van wie we complete tragedies over hebben: Aischylos, Sophokles en Euripides. Dat is geen toeval. Al aan het eind van de vijfde eeuw werden zij beschouwd als de 'Grote Drie', de drie beste tragedieschrijvers die ooit in Athene werkzaam waren. Samen schreven ze ongeveer 250 tragedies en behaalden ze 35 keer de eerste prijs: Aischylos 13 keer, Sophokles 18 keer en Euripides 4 keer (5 keer, als we een postume overwinning meetellen).

Een vroege bevestiging van de superstatus van de Grote Drie vinden we in *Kikkers*, een komedie van Aristophanes die in 405 werd opgevoerd. In dat stuk brengt Dionysos een bezoek aan de onderwereld: hij heeft een goede tragedieschrijver nodig in Athene, maar kan er in de wereld van de levenden geen vinden. In de Hades organiseert hij dan een wedstrijd tussen Aischylos en Euripides, die nipt gewonnen wordt door Aischylos. Als hij de winnaar vervolgens meeneemt naar boven, mag Sophokles op diens troon in de onderwereld plaatsnemen. Van andere tragediedichters is in *Kikkers* geen sprake.

De reputatie van de Grote Drie werd nog verder uitgebreid en voor de latere eeuwen vastgelegd door Aristoteles. Hij besteedt in zijn boek over tragedies, de *Poëtica* geheten, vooral aandacht aan de werken van Aischylos, Sophokles en Euripides (zie hierover verder hoofdstuk 3). In zijn ogen bepaalden die drie het genre als geheel. Schoolboeken uit de latere oudheid namen zijn oordeel over en maakten bloemlezingen die uitsluitend bestonden uit tragedies van de Grote Drie. Dankzij die selectie hebben wij nu nog 31 volledige stukken van die drie dichters.

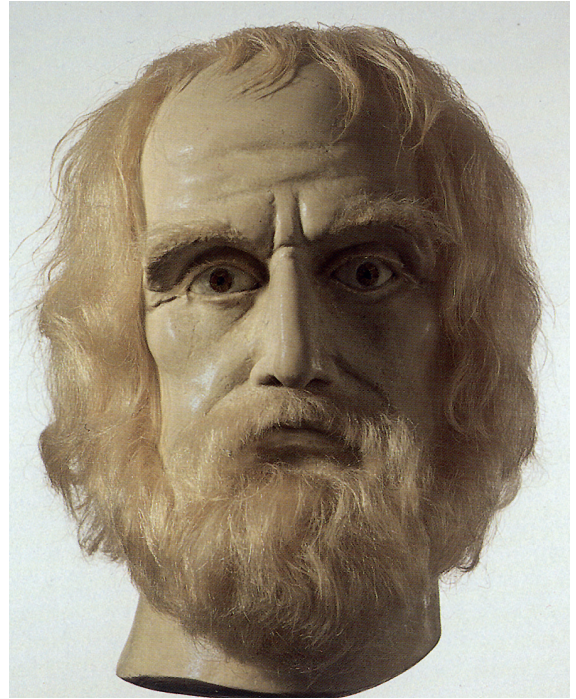
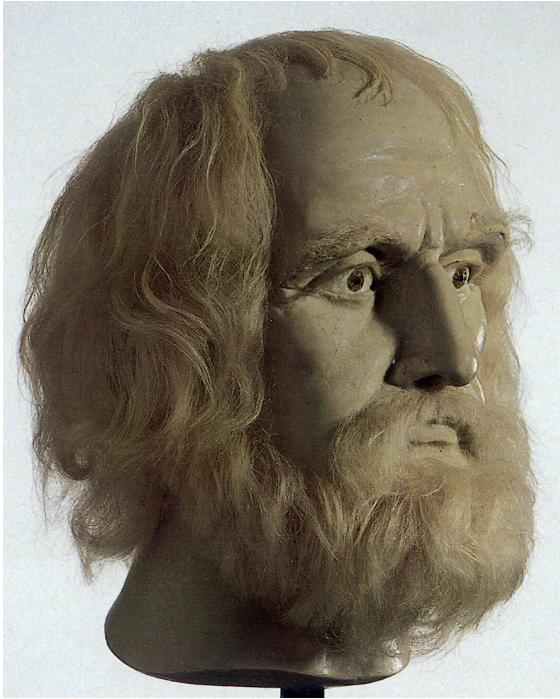
Aischylos en Sophokles

Over het leven van de tragediedichters is maar weinig bekend. Zo schijnt de aristocraat Aischylos (ca. 525-456) tijdens zijn leven vooral beroemd te zijn geworden door zijn deelname aan de strijd tegen de Perzen. Hij vocht mee in zowel de slag bij Marathon (490) als de slag bij Salamis (480). Hij vond zijn prestaties in de oorlog zelf in ieder geval belangrijker dan die op het toneel: op zijn grafsteen laat hij zich voorstaan op zijn 'nobele moed' bij Marathon, maar noemt zijn dichterlijke overwinningen niet.

Ook Sophokles was al tijdens zijn leven een indrukwekkende persoonlijkheid. Hij werd in 496 of 495 geboren in een aristocratische familie en stierf in 406. Hij doorleefde dus bijna de hele vijfde eeuw, de belangrijkste periode in de geschiedenis van Athene. Tegenwoordig is hij vooral bekend als dichter, maar Sophokles speelde ook een belangrijke rol in het openbare leven van de stad, zowel op politiek als militair gebied; zo is hij onder andere generaal en penningmeester van de Delisch-Attische Zeebond geweest. Het meeste aanzien verwierf hij misschien wel door zijn religieuze activiteiten. Zo zou hij priester geweest zijn van een lokale cultus en een heiligdom opgericht hebben voor Herakles. De bronnen melden verder dat Sophokles 'onderdak bood aan Asklepios', wat waarschijnlijk betekent dat het godenbeeld enige tijd bij Sophokles thuis gestaan heeft, terwijl er een tempel voor de nieuwe god gebouwd werd.

'Onder deze steen ligt Aischylos, zoon van Euphorion, de Athener, die stierf in het graandragende Gela; het bos bij Marathon kan van zijn nobele moed spreken net als de langharige Pers, uit ervaring.'

2.1. Inscriptie op Aischylos' grafsteen.

2.2. Euripides (ca. 480-406). Plastische gezichtsreconstructie op basis van antieke portretten.

Euripides

Over Euripides deden al in de oudheid de vreemdste verhalen de ronde. Zo zou hij als zoon van een eenvoudige groenteboer geboren zijn precies op de dag waarop de slag bij Salamis plaatsvond. De jongeman zou zich vervolgens ontwikkelen tot een bleke boekenwurm die maar weinig interesse had voor oorlog en politiek, echte mannezaken waarin juist Aischylos en Sophokles naam hadden gemaakt. Euripides zou zich daarentegen helemaal op het schrijven gestort hebben en zich soms zelfs als vrouw verkleden om zich beter te kunnen inleven in zijn personages. Men zei dat hij, mensenschuw als hij was, zijn toneelstukken het liefst in een grot ver weg van Athene schreef. Uiteraard is dit soort anekdotische informatie uit de oudheid erg onbetrouwbaar: juist omdat men zo weinig wist van Euripides (en andere auteurs) was er ruimte voor dit soort ongefundeerde en overdreven verhalen.

Helaas is er echter ook tegenwoordig maar weinig met zekerheid bekend over het leven van Euripides. Hij werd ergens tussen 485 en 480 als zoon van welgestelde ouders geboren op Salamis, waar hij het grootste gedeelte van zijn leven doorbracht. Anders dan zijn voorgangers Aischylos en Sophokles bekleedde Euripides geen openbare functies. Zijn interesses lagen veel meer op het intellectuele dan op het politieke of militaire vlak, en hij ging in de leer bij filosofen en denkers als Anaxagoras en Protagoras. Waarschijnlijk was hij bevriend met Sokrates. Op 24-jarige leeftijd schreef hij voor het eerst tragedies voor het toneelfestival van de Grote Dionysia. Daarna bleef hij met grote regelmaat stukken produceren. In 408 vertrok Euripides, inmiddels hoogbejaard, naar het hof van koning Archelaos van Macedonië. De reden hiervoor is onbekend: misschien was hij ontevreden over de matige waardering voor zijn dichterlijk talent in zijn vaderstad. In 406 stierf hij daar, enkele maanden voor Sophokles.

2. WERKEN EN THEMA'S

Het is niet makkelijk te zeggen waar tragedie 'over gaat': de overgeleverde stukken vertonen een grote variatie, en de verschillen zijn soms zo groot dat ze moeilijk te vergelijken zijn. Bovendien laten goede dichters het meestal aan het publiek over om uit te maken wat de boodschap van een stuk is; ze zeggen nooit expliciet wat het thema is of wat de toeschouwer ervan moet leren.

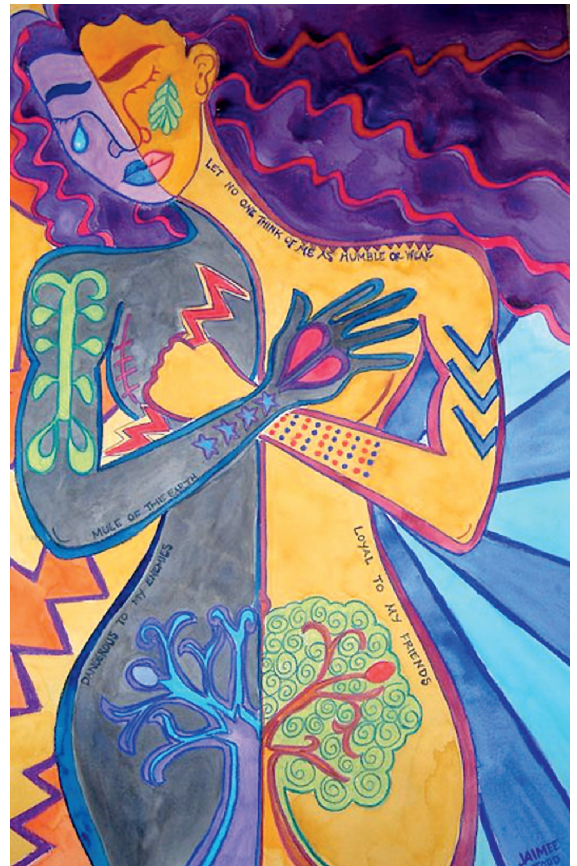
Toch zijn er in het genre wel een paar algemene kenmerken te onderscheiden. Ten eerste bevatten tragedies altijd een grote hoeveelheid menselijk lijden, dat zeer dikwijls op de dood van één of meer personages uitloopt. Daarnaast is er op het toneel altijd sprake van conflictsituaties: tussen man en vrouw, tussen ouders en kinderen, tussen recht en macht, tussen familie en staat, of tussen verschillende goden. Het is opmerkelijk hoe vaak deze conflicten binnen één familie worden uitgevochten – Elektra is daar een goed voorbeeld van. De conflicten kunnen bijna nooit worden opgelost, behalve door de (vaak gewelddadige) dood van één van de partijen. Ten derde spelen de goden vaak een belangrijke rol. Ze kunnen de gebeurtenissen op gang brengen en sturen, en een situatie vanaf hun μηχανή vlot trekken als er een patstelling is ontstaan.

Aischylos en Sophokles

Aischylos debuteerde in 499 op 26-jarige leeftijd en won in 484 voor het eerst een dichterscompetitie. In totaal zijn er zeven toneelstukken van hem bewaard gebleven. Het oudste overgeleverde stuk van zijn hand, en daarmee ook de oudste tragedie die wij bezitten, is *Perzen* (opgevoerd in 472). De plot ervan is opvallend, omdat het gaat over een historische in plaats van mythologische gebeurtenis, de vernietiging van Xerxes' vloot na de slag bij Salamis. Misschien nog wel interessanter aan de overlevering van Aischylos is dat we alleen van hem een complete trilogie hebben, de zogenaamde *Oresteia* (458). Het prijswinnende meesterwerk vertelt in drie tragedies het verhaal van de dood van Agamemnon en de wraak van Orestes. De thematiek van de tweede van deze drie tragedies, de

Choëphoroi ('Offerplengsters'), is zeer verwant aan Euripides' *Elektra*; een deel van Aischylos' werk is als vergelijkende tekst in het pensum opgenomen (zie p. 108).

Het lijkt een vast kenmerk van Aischylos' poëzie om trilogieën te schrijven van stukken die onderling thematisch met elkaar verbonden waren; bij de andere tragici zien we dat (voor zover we weten) niet terug. Daarnaast staat hij vooral bekend om zijn wat archaische en duistere wereldbeeld, waarin thema's als eerwraak, bloedschuld en oude vervloekingen een centrale plaats innemen. Er is vooral veel aandacht voor Zeus en de rol van het lot, dat de mensen (en soms zelfs de

2.3. In Euripides' *Medea* staan de man Iason en de vrouw Medea tegenover elkaar; dit schilderij van Jaimee Todd maakt bovendien duidelijk dat Medea ook in conflict is met zichzelf.

goden) in een ijzeren greep houdt. Het lijden van de personages is bij Aischylos echter nooit zinloos: een vloek raakt uitgewerkt, partijen worden verzoend, en de mensen worden wijzer.

Sophokles is de meest productieve en tegelijk ook meest succesvolle tragedieschrijver uit de oudheid. Waarschijnlijk schreef hij om het jaar een tetralogie (een trilogie en een satyrspel, zie hoofdstuk 3, p. 27), en zijn stukken wonnen niet minder dan 18 keer de eerste prijs – en in alle andere wedstrijden werd hij tweede. Met zijn debuut op de Dionysia won hij meteen de eerste prijs en versloeg daarbij zelfs de grote Aischylos. Er worden bovendien veel toneelvernieuwingen aan hem toegeschreven: hij voerde de toneelschoen in, breidde het aantal koorleden uit van 12 naar 15, en voegde de derde acteur toe. Volgens Aristoteles bereikte de tragedie hierdoor ‘zijn natuurlijke vorm’. Van Sophokles’ omvangrijke oeuvre zijn maar zeven tragedies in hun geheel over; *Oidipous Tyrannos* is zijn beroemdste werk.

Sophokles staat tussen de ouderwetse Aischylos en eigentijdse Euripides in, en hij oogst als ‘gulden middenweg’ niet zelden de meeste bewondering.

2.4. Oidipous en de Sphinx. Het was Sophokles' tragedie die het verhaal van Oidipous zijn klassieke vorm gaf. Museo Gregoriano Etrusco, Vaticaan.

Bij een vergelijking met Euripides valt vooral op, dat in de tragedies van Sophokles de rol van de goden en de macht van het noodlot nog altijd sterk aanwezig zijn, terwijl Euripides de aandacht juist nog meer naar de mens verschuift. Aristoteles vatte het verschil tussen de twee misschien wel het beste samen: ‘Sophokles schetst de mensen zoals ze zouden moeten zijn, Euripides zoals ze zijn.’ De helden van Sophokles zijn *larger than life*: ze willen, durven, dromen, doen en verdragen meer dan normale mensen. Ze komen meestal aan hun eind omdat ze dapper maar tragisch vasthouden aan hun eigen nobele idealen; een demon of het lot brengt hen vervolgens ten val. Euripides' personages gaan vaak – heel menselijk – te gronde aan hun eigen zwakheden.

Naast deze opvallende verschillen zijn er opmerkelijke overeenkomsten tussen Sophokles en Euripides. Beide dichters zijn grondig beïnvloed door de filosofen en sofisten van de vijfde eeuw, en houden er niet van te moraliseren in hun werk. In plaats van een oplossing te geven, zetten ze liever het publiek aan het denken. De toehoorders worden niet met een ‘moraal van het verhaal’, maar met allerlei moeilijke vragen naar huis gestuurd. Juist omdat de dilemma's in hun tragedies meerduidig en misschien wel onoplosbaar zijn, zijn de stukken zo goed dat ze nu nog worden opgevoerd. Daarnaast zijn de dichters geïnteresseerd in dezelfde thematiek: ook Sophokles schreef een *Elektra*; een deel daarvan is als tekst ter vergelijking in het pensum opgenomen (zie p. 202).

Euripides

Euripides was een productieve auteur en schreef ongeveer 88 toneelstukken: 22 deelnames maal vier stukken. Alle stukken van Euripides hebben een mythologisch thema: soms ontleen ze hun stof aan (het eind van) de Trojaanse Oorlog, zoals *Andromache* (opgevoerd circa 426), *Hekabe* (424) en *Trojaanse Vrouwen* (415); ook stukken als *Orestes* (408), *Iphigeneia in Aulis* (405) en natuurlijk *Elektra* (ca. 415) zijn met de Trojaanse cyclus verbonden. Andere tragedies behandelen delen uit de Heraklesmythe of de verhalensage rond de Thebaanse